

(Слайд 1) Урок №3. Тема. Українська ментальність, гуманістичні традиції народного побуту й моралі в повісті І.Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Утвердження цінностей національної етики засобами комічного.

Мета: показати майстерність І.Нечуя-Левицького в реалістичному змалюванні народного побуту й моралі;

Перевірка домашнього завдання

Цитатний диктант «Чий це портрет?»

1. *«Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні?»*
2. *«Ніколи не сміявся гаразд, а його насуплене жовтувате лице не розвиднялось навіть тоді, як губи осміхались?»*
3. *«Дівчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообраза, повновида, з тонким носиком...»*
4. *Широкі рукава закачалися до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця?»*
5. *«Був дуже богомольний, ходив до церкви щонеділі не тільки на службу, а навіть на вечірню, говорив два рази на рік, горнувся до духовенства, любив молитись і постити?»*
6. *«Був дотепним, життєрадісним парубком, а ставши хазяїном, сварився з братом за кожну дрібницю?»*

https://youtu.be/67Vl35KxGao?si=weG7v6ulxli_knbd

Ментальність (від лат. *mens* – пов'язаний з духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи (наприклад, етнічної, професійної або соціальної прошарку) до навколишнього світу.

Ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ і себе в ньому. Тож можемо говорити про те, що вона притаманна кожній людині, незалежно від етнічної належності, соціального стану, статі, мови тощо. Звичайно ж, ментальність залежить від цих факторів, особливо від національності та зумовлених нею мови та культури, проте вони не заперечують її існування, а навпаки – формують ментальність.

Слово вчителя.

За майже тисячолітню історію існування українців як нації сформувалися самотутні риси національного характеру, які виокремлюють їх із усього слов'янського народу й проявляються в поведінці, способі мислення, у мові, культурі, традиціях, віруваннях, обрядах, у всіх сферах життя й діяльності.

Видатний український історик Михайло Грушевський вважав, що українці мають західний тип ментальності, хоча він не відкидав і ролі східних впливів. Однією із рис українського менталітету є надмірна любов українців до гумору,

сатири й взагалі сміху. Тож, сподіваюся, ви вже зрозуміли, яка тема уроку нас чекає...

У. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Слово вчителя. Яскраво змальовані побутові картини є складовою частиною композиції твору. І.Нечуй-Левицький виявив себе чудовим художником у змалюванні побуту, великим реалістом у відтворенні живої колоритної мови персонажів. Майстерність побутових картин досягається тим, що письменник добре знає життя селян і вміє з високою художньою виразністю відобразити його в деталях. Давайте попрацюємо з текстом твору, зупинимося на епізодах, які ілюструють побутові картини.

(Слайд 7) *Розгляд епізодів твору (робота з текстом).*

- ❖ Повернення Лавріна й Мелашки з Бієвець.
- ❖ Пригода з Мотриним борщем.
- ❖ Сутички Кайдашихи з невістками.
- ❖ Показ набожності баби Палажки.

Слово вчителя. В усіх цих епізодах головне обвинувачення падає не стільки на персонажів твору, скільки на ті соціальні умови, у яких вони живуть, на той лад, що породжував суперечності в сім'ї, що їх так детально змальовано в багатьох побутових картинах повісті. Реалістично зображуючи їх, Нечуй-Левицький широко використовує гумор і сатиру. Чим же відрізняється гумор від сатири? Що таке іронія, сарказм?

Відповіді учнів.

Гумор – м'яка форма комічного; сміх, який не ставить за мету викриття явища; добродушне висміювання.

Сатира – вид комічного, який нещадно висміює людську недосконалість. Сатира виражає різко негативне ставлення автора до зображуваного, висміювання людини чи явища.

Сарказм – зла, уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії.

Іронія – іносказання, яке виражає насмішку або лукавство; подвійний смисл, коли сказане набуває в контексті мови протилежного значення; висміювання, яке містить в собі критичну оцінку того, що висміюється.

Слово вчителя. Жанрова специфіка твору полягає в тому, що повсякденний плин життя родини Кайдашів розгортається в найрізноманітніших побутових виявах, які часто окреслюються в гумористичному плані. Гумор письменника сягає корінням у народний ґрунт і міцну національну літературну традицію. Природжений гумор Нечуй-Левицький вважав невід'ємним елементом національної психіки, що «затаївся в усіх звичах розуму й фантазії щирого українця і є глибоко своєрідним». Контрасти створеного народом величного епосу й дріб'язкової хатньої війни надають повісті особливого іронічного забарвлення («Не чорна хмара з-за синього моря виступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину»). У повісті письменник гумористично показав взаємні заздрощі, плітки та шалені вибухи злості серед Кайдашів. Проте гумор у повісті має співчутливий характер: автор бачить вплив на психологію Кайдашів їхнього тяжкого становища, бо після довговічної панщини вони потрапили в нові,

незвичні обставини. Із серії комічних подій складається сумна картина буття сім'ї, де син виступає проти матері, й уся родина марно витрачає сили й здоров'я на безглузді суперечки та чвари. Такий стан, на думку письменника, не відповідає справжній суті «народного духу». Духовна роз'єднаність – ось те лихо, яке кожен день отрує українську родину, яка впродовж віків була оповита високою духовністю й мораллю.

(Слайд 8) Робота в групах.

(Учні використовують матеріал, підготовлений ними вдома та розміщений на блозі вчителя <http://kla090169.blogspot.com/p/blog-page.html>)

I група. Народознавство в повісті «Кайдашева сім'я».

II група. Прислів'я та приказки в повісті.

III група. Художня майстерність повісті.

Підсумок роботи в групах. Повідомлення учнів.

I група. Народознавство в повісті «Кайдашева сім'я».

Повість «Кайдашева сім'я» можна вважати підручником народознавства: у ній згадуються народні ремесла, описано процес виготовлення полотна, буденний та святковий одяг селян, сільський двір, селянську хату.

Будні Кайдашів минають у невсипущій праці. Косовиця, жнива, плекання городини, «зимова» жіноча робота (прядіння, ткання полотна, шиття й вишивання одягу) – ці та інші щоденні клопоти визначали стосунки між членами сім'ї.

Утіленням української релігійності й високої народної моралі є в повісті Мелашка. Її любов до рідної матері, чоловіка, намагання догодити свекрусі приємно вражають. Доведена до відчаю, Мелашка їде з односельчанами в Київську Лавру на прощу – святкування паски в Києві, за народним повір'ям, мало б принести в сім'ю Божє благословення. Письменник поетизує свою героїню. Так, лірична душа дівчини почула в жалібних піснях ченців у чистий четвер (напередодні Великодня) «якесь море сліз, що зливалось тисячі літ, І злилось до купи, і полилось піснями з грудей. Здасться, в тому морі сліз текли ріки народного горя од самого початку світу...».

Побожним, чуйним і добрим був Кайдаш, мріяв про смерть по-християнськи: зі сповіддю, причастям, соборуванням. Але тяжке пияцтво призвело до передчасної страшної смерті, яка не відповідала християнським уявленням. Сини й невістка Мотря надто часто порушували четверту заповідь Божу: не поважали й не шанували батьків. А народна мораль ґрунтувалася в основному на заповідях Божих. У селі зневажали злодіїв, п'яниць, покриток, ледарів, хвальків, безбожників. Тут ніколи нікому нічого не забували. Не могли забути й Мотрі того, що вибила свекрусі око, а Карпові – що ганявся за матір'ю з дрючком. Люди добре знали характери тих, кого вважали негідними: вибираючи Карпа десятицьким, хтось підкреслив, що «буде добрий посіпака», а пропонуючи жартома кандидатуру Мотрі, селяни висміяли її.

Глибокий знавець селянського життя й побуту, селянської психології

I. Нечуй-Левицький розумів, що про народ треба писати без будь-яких прикрас.

У центрі повісті – повсякденний плин життя селянської сім'ї, у якому на

перший план висувуються побутові сварки, спричинені відсутністю прагнення зрозуміти один одного.

II група. Прислів'я та приказки в повісті.

У повісті багато народних прислів'їв, приказок, є елементи народних казок, народні перекази про нечисту силу (опис «білої гарячки» старого Кайдаша). Прислів'я та приказки: «хоч сядь та й плач», «не питай, бо старим будеш», «лучче мені каміння носити, ніж таке горе терпіти», «старе, як мале». Навіть його закохані герої Лаврін та Мелашка розмовляють між собою словами народних пісень: «Десь ти, моя мила, з рожі та барвінку звита, що додержала мене до самого світу», «Я б прикрила твій слід листом, щоб його вітер не завіяв, піском не замів». «Очі витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби».

Старий Кайдаш говорить до Карпа: «В гурті каша їсться, а гуца дітей не розгонить»; «Хоч між дровами, аби з чорними бровами», – говорить Лаврін до матері прислів'ям і цим натякає на свою закоханість у Мелашку. У нього зустрічаємо ще таку приказку: «Не питай старого, а питай бувалого».

Улесливість Кайдашихи підкреслюється прислів'ям, зверненням до Мотрі в час сватання: «Щоб ти була здорова, як вода, щоб цвіла, як рожса». «Нащо тобі заглядати в наші горшки?» – говорить Кайдашиха до баби Палажки, використовуючи приказку. Щоб розважити й заспокоїти Мелашку, стара Балашиха наводить таку приказку: «Дівка, як верба: де посади, то прийметься». «Не питай, бо старий будеш», – грубо відповідає Мотря Карпові, виявляючи свою круту вдачу. Проти свекрухи вона використовує такі прислів'я: «Наговорила на вербі груші, а на осиці кислиці», «Старе, як мале».

III група. Художня майстерність повісті.

Мова повісті – жива, барвиста, ніби підслухана автором у селян. Багата на порівняння, що служить, разом з іншими художніми засобами, успішній реалізації ідеї. Наприклад, автор так говорить про Кайдаша, підкреслюючи його згубну пристрасть: «...Червоний перець у горілці дражнив його, наче цяцька малу дитину». Кайдашиха «стояла над душею в Мотрі, наче осаула на паниціні». Мотря «теліпалася на стіні, наче павук на павутинні». Мелашка «затріпала рученятами, неначе пташка крилами». У повісті використані гіперболи. Мелашка «виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива, і полила ними материн садок». На кожній сторінці твору можна зустріти багато й інших тропів та лексичних засобів: епітетів («під її солодкими словами ховається гіркий полин»), метафор (горщик завищав, застогнав, «в хаті гризла Мелашку свекруха»), синонімів («вони разом верещали, гвалтували, лаялись», свекруха з невісткою пищали, гавкали, сичали, репетували, кляли, нарobili галасу). Високу майстерність виявив письменник у використанні діалогів. Це надало творові напруженого, динамічного й навіть драматичного звучання.

То ж очевидна велика художня майстерність І. Нечуя-Левицького у використанні всіх художніх засобів мови, у вираженні авторської позиції – людина не повинна втрачати самоповаги за будь-яких обставин і разом з тим поважати право інших на власну гідність. Недаремно І. Франко відносив, повість «Кайдашева сім'я» «до найкращих оздоб українського письменства».

Розкриття антирелігійного мотиву твору

Кепкуючи із «всезнайства» богомольної баби Палажки, автор викриває облудність служителів церкви, які заради впливу на маси не гребували ніякими заходами.

УІ. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ.

(Слайд 9) Бесіда за питаннями.

1. Які мовні засоби забезпечують майстерність письменника?
2. Чому за повістю можна вивчати народні звичаї та традиції?
3. Із якою метою автор вводить у твір опис та діалог, пейзажі та інтер'єри?

(Слайд 10) Проблемне запитання

- У чому секрет сценічної популярності повісті «Кайдашева сім'я»?

Слово вчителя.

Повість «Кайдашева сім'я» викликає не тільки сміх, а й серйозні роздуми, змушує кожного глянути на себе збоку. І сьогодні велика ганьба для сім'ї, якщо її називають Кайдашевою. Духовна роз'єднаність, відсутність прагнення зрозуміти одне одного - ось те лихо, яке отрує кожний день життя і батьків, і їхніх синів та невісток. І те, що груша всохла та настали мир і тиша, є тимчасовим явищем. Бо ті сварки, бійки, що виникають, є результатом змізернення людської душі. Письменник у своєму творі талановито окреслив вічні проблеми, що не мають простих відповідей: конфлікт поколінь, людські взаємини, розподіл землі. За повноту й правдивість зображення життя народу, за вміння бачити життя в найменших його подробицях Іван Франко назвав Нечуя-Левицького «артистом зору», «всеохоплюючим оком України». Чарівне слово його не пригасло, воно й сьогодні світить правдивістю, любов'ю до народу, своєю високою художньою майстерністю.

УІІ. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Оцінювання

(Слайд 11) УІІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Панаса Мирного, читати роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; * скласти термінологічний диктант до вивчених тем.